

Gedwongen kampliefde

ELLEN KEITH

GEDWONGEN
KAMPLIEFDE

Vertaald door Atty Mensinga

2018 Prometheus Amsterdam

Voor mijn grootmoeder Harmien Deys,
die de oorlog meemaakte en beminden verloor,
en alles achter zich liet voor de liefde.
(Uw gekuiste versie is onderweg!)

Oorspronkelijke titel *The Dutch Wife*

© 2018 Ellen Keith

© 2018 Nederlandse vertaling Uitgeverij Prometheus en Atty Mensinga

Omslagontwerp CMRB

Foto omslag Patricia Turner/Arcangel Images

Foto auteur Geneviève Chassé

Opmaak binnenwerk ZetSpiegel, Best

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 3745 8

‘Het is onder tirannieke omstandigheden in feite
makkelijker om op te treden dan om na te denken.’

Hannah Arendt

1

MARIJKE DE GRAAF
3 MEI 1943
AMSTERDAM, NEDERLAND

De baby in de kinderwagen sloeg haar oogjes op en zag dat ik niet haar moeder was. Haar gezichtje liep rood aan en begon te rimpe-len als een walnoot. Ik dwong mezelf om te slikken en keek naar de ingang van het Vondelpark: bij de poort patrouilleerden drie Duitse soldaten. Naast mij dempte Theo zijn stem tot een fluistertoon: 'Loop jij alleen door, dat is minder verdacht. Gewoon kalm blijven.' Hij drukte zijn lippen tegen mijn haar alvorens de dichtstbijzijnde winkel in te duiken.

Ik boog voorover om naar het kind te koeren. 'Sst, stil maar. Het komt allemaal goed.' Maar ik kon mijn emoties niet verhullen. Mijn knokkels werden wit rond de stang van de wagen, en ik trok het dekentje iets aan om de kier onder het kind aan het oog te ont-trekken, de kier van het verborgen compartiment dat ons zou ver-raden. Vervalste rantsoenbonnen en provisorische radio's die Theo en ik hadden gemaakt, verstoopt in sigarendoosjes. Om maar te zwijgen van het pistool.

Door de nevels heen zag ik wapperende hakenkruizen boven op een gebouw die de ochtendzon vingen. De soldaten stonden te ro-ken. Ze controleerden de identiteitsbewijzen van voorbijgangers. Een paar meter terug deed Theo of hij een en al aandacht was voor een rek vol kranten. Hij knikte bemoedigend. Het kleintje lag naar

me te staren terwijl ik doorliep, maar toen een van de wielen over een losse kei hobbelde begon ze te huilen. Met harde uithalen die me op de zenuwen werkten. Ik overwoog nog even om rechtsomkeert te maken, maar die verdomde moffen hadden me al in de gaten. De soldaat die ongeveer net zo oud leek als ik, niet ouder dan vierentwintig in elk geval, trad naar voren. ‘En waar wou jij zo snel naartoe?’ Hij trok de riem van zijn geweer hoger op zijn schouder. ‘Het eerste paar mooie benen dat hier langskomt deze ochtend.’

Mijn nek prikte. Het geschreeuw van de baby escaleerde terwijl de soldaat een hand uitstak om mijn papieren in ontvangst te nemen. Ik trok ze uit de zak van mijn duffelse jas en zijn blik ging naar mijn borst. Ik probeerde niet ineen te krimpen en hoopte dat Theo te ver weg stond om het te zien.

De andere soldaat kwam er ook aan, met een vet, glimmend voorhoofd. Hij keek in de wagen. ‘Wat een kabaal. Moet-ie worden gewiegd?’

Ik controleerde de bekleding, het dekentje, maar alles lag op zijn plaats. ‘Ze heeft alleen honger.’ Mijn woorden waren te scherp, en terwijl ik haar probeerde te kalmeren, vroeg ik me af of hij kon zien dat ik daar geen ervaring mee had. Zweet maakte de plooiën van mijn blouse vochtig, terwijl ik op een bevel wachtte om haar uit de wagen te tillen. De mannen namen me ongegeneerd van top tot teen op.

Degene die mijn identiteitsbewijs bestudeerde wierp een steelse blik op mij. ‘Marijke de Graaf. Hoe oud is die foto?’ Hij liet hem aan zijn metgezel zien. Mijn krullen waren langer op de foto, mijn gezicht iets voller.

‘Vier maanden.’

Het kind, eindelijk stil, zoog op haar duim, haar wangen waren rood en nat. Na een ondraaglijke pauze gaf de soldaat me mijn papieren terug. ‘Nou, het is in elk geval geen flatterende foto.’ Hij knipoogde en gebaarde dat ik door kon lopen.

Met een droge mond en gespannen armen liep ik verder, het park

in, terwijl ik nerveus een vals wijsje neuriede. Ik vond een bankje bij het theehuis, waar nog meer uniformen her en der tussen de pakken en jurken aan de tafeltjes zaten: soldaten die gebakjes aten en over het water uitkeken, naar de eenden en de eekhoortjes, alsof onze stad altijd al van hun was geweest.

Binnen enkele minuten had Theo me gevonden. Hij boog zich over het kind om te kijken of alles goed was, alvorens mij een kus te geven. ‘Ze namen wel de tijd met je papieren, of niet?’

Ik schudde mijn hoofd. ‘Ze wilden zich alleen een beetje amuseren.’

Hij tilde de baby uit de wagen.

‘Niet hier, lieverd. Laten we haar eerst in veiligheid brengen.’

‘Maar moet je die boze blik zien.’ Hij trok gezichten naar haar tot ze een kirrend lachje liet horen en ze zich uitstreckte alsof ze aan zijn grote oren probeerde te trekken, en ik keek hunkerend toe: ik stelde me ons met een eigen dochter voor, een kind om te troosten en van te houden.

‘Konden we haar maar houden.’ Hij legde haar terug met een weemoedige glans in zijn ogen die maakte dat ik hem ter plekke in mijn armen zou willen nemen.

‘Maar je weet dat dat niet kan. En bovendien, ze moet borstvoeding hebben. Onze tijd komt nog wel, dat beloof ik je.’

Hij zuchtte. ‘Ik weet het.’

Van daaraf liepen we dwars door het park en verlieten het door een andere poort, gelukkig onbewaakt. Vrouwen haastten zich over straat, en met elkaar vormden ze een wandelende modedirectory van drie jaar geleden. De kleuren waren aan het verbleken en aan de zomen kon je zien dat ze begonnen te slijten. Sinds de invasie had iedereen geleerd om met voorovergebogen hoofd te lopen, en de paar mannen die je zag waren of nog niet in de puberteit of al oud en rimpelig – de meeste andere waagden zich niet op straat, uit angst te worden opgepakt en in Duitsland te werk te worden gesteld.

Toen we het adres naderden dat we van het verzet hadden opge-

kregen, ging de voordeur van het huis op een kier open en gluurde een vrouw naar buiten. Ze had de kinderwagen al gezien. Ze zei onze code op met een stijf stemmetje waar niemand zich door zou hebben laten foppen. ‘Komen jullie mijn nieuwe bloembedden bekijken?’ Toen ze onze reactie hoorde, keek ze of niemand het zag en gebaarde ze dat we binnen moesten komen. Binnen boog ze zich over de kinderwagen met een hartverscheurende blik in haar roodomrande ogen. Aan haar huid was te zien dat ze hele nachten geen oog had dichtgedaan. ‘Kom, gaan jullie alsjeblieft zitten,’ zei ze eindelijk. ‘Ik zal water opzetten.’

‘We kunnen helaas niet blijven.’ Ik keek naar de mandwieg in de woonkamer, een dekentje waarin initialen waren gehaakt was over de rand gedrapeerd. Bij die aanblik kneep mijn keel samen. ‘Van harte gecondoleerd nog, mevrouw.’

Ze nam de baby uit de wagen en bekeek haar. ‘Het is wel een afschuwelijke tijd om een kind op de wereld te zetten.’

Theo en ik keken elkaar even aan.

‘Nou ja,’ zei ze, ‘ik kan in elk geval nog iets betekenen voor een ander jong leven.’ Haar kin begon te beven, en ze haalde een zakdoek uit haar zak. ‘Zulk licht haar, voor een jodin. Wat is er met haar moeder gebeurd?’

‘Longontsteking,’ antwoordde Theo. ‘Ze zaten bij ons op zolder ondergedoken, en tegen de tijd dat we een arts hadden gevonden die wilde komen kijken, was het al te laat.’ Hij keek naar de klok aan de muur. ‘Het spijt me, we moeten weer gaan. We kunnen u niet genoeg bedanken, mevrouw. Verbergt u de kinderwagen alstublieft goed. Uw man weet wat hij met de inhoud moet doen.’

Ik boog me voorover om het kind op het voorhoofd te kussen en gaf de vrouw bij wijze van afscheid een kneepje in de hand. Bij de voordeur bleef Theo nog even staan. ‘Uw bereidwilligheid om voor een kind te zorgen dat niet van uzelf is, is hartverwarmend.’ Ze knikte, maar bleef naar de baby kijken, en toen de kust op straat veilig was verlieten we het huis zonder achterom te kijken.

Even na achten de volgende avond, overal in Amsterdam werden de ramen verduisterd, zodat de stad vanuit de lucht niet meer te zien was. De Duitsers hadden de elektriciteit weer afgesloten, dus ik stak een grote kandelaar aan en ging bij het verduisterde raam zitten om viool te spelen. Niemand ging nog naar een concert, maar ik oefende nog steeds dagelijks. Mijn strijkstok gleed over de snaren, terwijl de grootvaderklok tikte als een metronoom en de verstrikkende seconden telde. Ik legde het instrument neer en trommelde erop met mijn vingers. Ik vroeg me af waardoor Theo zo lang werd opgehouden en speurde mijn geheugen af naar een afspraak waar hij misschien iets over gezegd had en die ik vergeten was, maar ik kon alleen maar denken aan al die borden op straat, die dreigden met dwangarbeid in Duitsland, en aan mannen die lukraak werden opgepakt en afgevoerd in vrachtwagens. Ik dacht aan de favoriete student van Theo, die een week eerder verdwenen was.

Ik had een soep van aardappelen en brandnetels in de hooikist gezet om te pruttelen, en toen ik het aroma opsnoof stond ik op om erin te roeren. In de hoop op afleiding liet ik mijn oog over de keuken gaan, ons mooie Delfts aardewerk, de tafellakens van mijn uitzet, en ging in gedachten na wat we nu zouden kunnen ruilen voor boter en eieren.

Een sleutel wrikte in het voordeurslot. Een golf van opluchting overspoelde mij. Ik voelde me lichtelijk onnozel dat ik mijn fantasie zo met me op de loop had laten gaan en weerstond de verleiding om naar Theo toe te rennen, mijn vingers door zijn licht golvende haar te halen en hem te verwijten dat hij me zo in spanning had laten zitten. In plaats daarvan boog ik me over de pan en neuriede ik wat, tot hij achter me kwam staan, zijn armen om mijn middel sloeg en me optilde. Soep drupte van de houten lepel in mijn hand op de tegels. 'Ik heb je gemist,' fluisterde hij in mijn nek.

'Weet je,' zei ik, 'het is onmogelijk om logisch na te denken zo lang jij van huis bent.'

Toen hij me neerzette hingen zijn zware wenkbrauwen lager dan gewoonlijk, als een streep boven zijn ogen. ‘Het spijt me, lieve schat. Ik moest onderweg nog een paar adressen langs. Piet komt hier over een uur om wat kranten af te leveren.’

‘Een publicatie van het verzet?’ Ik nam zijn koude handen in de mijne en drukte ze tegen zijn borst. ‘Waar moet je ze bezorgen?’

‘Ik moet deze partij aan mijn studenten doorgeven.’

‘Goed idee. Vertel me er bij het eten maar meer over.’

‘Later, het is bijna negen uur.’ Hij ging me voor naar boven, naar onze slaapkamer, waar hij de oude atlas pakte die achter in onze kleerkast lag en die opensloeg bij het radiootje dat we erin verstopt hadden. Ik ging naast hem op het kleed liggen terwijl hij de moffenzeef aan de radio koppelde en hem zorgvuldig afstelde om het stoorsignaal van de Duitsers uit te filteren. De Westerkerk sloeg negen uur, een van de weinige kerken waarvan de klokken nog niet waren afgevoerd naar de wapenfabrieken van de nazi’s. Naarmate de stilte zich over Amsterdam verspreidde was het net of de stad met ons de adem inhield. Maar toen kwam het geluid waar we de hele dag op hadden gewacht. De eerste vier noten van de Vijfde van Beethoven, de morsecode v, van victorie. Radio Oranje op de BBC, de uitzending van ons koningshuis in ballingschap.

Theo gaf me een koptelefoon en hield mijn hand vast terwijl we luisterden bij kaarslicht. De regering sprak over de recente fabriekstakingen, en de Duitse represaillemaatregelen, die steeds talrijker en belastender werden, maar drong er bij ons op aan om de kalmte te bewaren. ‘Weersta de druk om gehoor te geven aan de oproepen voor de Duitsers te gaan werken. Sta pal of duik onder – we moeten volhouden.’

Ik kroop naar Theo toe tot mijn wang de zijne raakte en probeerde me het huis bij nacht leeg voor te stellen, omdat Theo gedeporteerd was. Het was een onverdraaglijke gedachte. Hij kuste mijn haar. ‘Maak je geen zorgen, lieverd. We komen er wel uit.’

Na de uitzending bleven we op het kleed liggen, met mijn hoofd

op zijn schouder. Ik wilde alleen nog maar de hele nacht en de hele dag samen in bed liggen, in een pantser van dekens, om ons af te schermen van de problemen in de wereld.

‘Dat kind zal bij die mensen wel een goed leven krijgen, toch?’ vroeg ik.

‘Het zijn vrome christenen. Ze zullen haar als hun eigen kind behandelen, daar ben ik van overtuigd.’

Ik keek op naar hem. ‘En vind je nog steeds dat wij de juiste keus maken door te wachten?’

Hij aarzelde. ‘Het zal voor ons tweeën al moeilijk genoeg zijn om de oorlog door te komen, met al die voedseltekorten en loonsverlagingen. Het laatste wat ik zou willen...’

Er werd op de voordeur geklopt. Ik liep naar het raam om onder het verduisteringspapier door te kijken, maar Theo was al halverwege de trap. ‘Je ziet niks, het is aardedonker daar. Dat zal Piet zijn, precies op tijd.’

Ik stond op en ging achter hem aan, maar vlak voor hij bij de deur was klonk er een enorm gekraak van versplinterend hout. De deur vloog open. Ik zag eerst de pistolen en toen pas de uniformen. De Gestapo kwam naar binnen stormen, er werd geschreeuwd dat we ons niet moesten bewegen. Terwijl ze de kamers doorzochten, stonden wij daar in een doodsbang stilzwijgen, met onze handen boven ons hoofd. Een lamp viel kapot. Laden werden opengerukt, papieren vlogen door de lucht en mijn viool werd met een knal aan de kant gegooid. De geur van warme soep werd misselijkmakend. Ik beefde helemaal en wreef met mijn duim over mijn ringvinger, mijn trouwring voelde koel aan. Ik liet mijn blik zakken en over de tegels gaan tot ik een glimp opving van een schoen van Theo, die nerveus met zijn voet op de vloer tikte. Een van de agenten riep iets van boven. Hij had de radiobenodigdheden ontdekt, en de onderduikplek op zolder. Ik dankte God dat daar niemand meer zat.

De moffen liepen met een honende uitdrukking om ons heen, de lopen van hun Lugers staarden ons aan als dooie pupillen. ‘Identi-

teitsbewijs,' beval de hoofdagent. 'Jullie krijgen twee minuten om te pakken. En niet praten.'

Een van hen ging met ons mee naar onze slaapkamer, waar mijn onderkleding her en der op de grond lag. Toen Theo wat spullen pakte, ontmoette zijn gezicht het mijne. Zijn haar zat in de war, zijn ogen stonden verwilderd, met veel oogwit. We pakten onze warmste kleren en ik nam onze trouwfoto van de muur en legde hem in Theo's koffer. Ik gunde de moffen niet het genoeg mij te zien huilen. Op weg naar beneden vlocht Theo zijn vingers door de mijne en zond me stilzwijgend een boodschap. *Vertel ze niets, laat ze niet winnen – ik hou van jou.* Een agent sloeg hem tegen zijn slaap en hij viel opzij en moest mij loslaten. Toen ik mijn hand naar hem uitstak hielden ze me tegen, met ruwe handen die mijn polsen klemvast hielden. Ik fluisterde zijn naam, maar die ging verloren in de herrie. Voor me zag ik Theo, die zijn handen naar zijn hoofd bracht. Toen duwden ze ons naar buiten en moesten we meelopen, de nacht in.

Ik klom met de andere Nederlandse meisjes uit de kille, duistere veewagon, dat broeinest van ziekte en dood. Buiten haptten honden naar onze enkels. De trein floot toen hij weer doorreed en Duitse wachters schreeuwden en duwden ons in vrachtauto's die al stonden te wachten. Toen we bij kamp Ravensbrück aankwamen, gingen we rond als onderdelen op een lopende band. Onderzocht. Beoordeeld. Gemerkt. Geklasseerd. We liepen in een rij een pakhuis binnen, waar vrouwelijke bewakers ons opdroegen ons uit te kleden en onze kleren in te leveren, en toen ik me bukte om mijn kousen uit te trekken, boog een ss'er zich naar voren en floot toen hij mijn slingerende borsten zag. Twee uitgemergelde gevangenen deelden gestreepte uniformen uit die onder de vlekken zaten. Ik trok de tuniek en lange, grijze onderbroek aan, waarvan de stof ruw aanvoelde op mijn bovenbenen. De leren schoenen hadden gerafelde veters en zaten te krap bij mijn tenen, maar veel van de vrouwen

moesten hun voeten in logge houten klompen wurmen. De joden met hun gele driehoeken kwamen uit de hal tevoorschijn, met geschoren schedels, geschaafd en bloedend door achteloosheid van de kapper. Huid bespikkeld met luizen. De vrouwen snikten terwijl ze hun schedel probeerden te bedekken met een hoofddoek, of wat ze maar te pakken konden krijgen. Ik begreep hoe ze zich voelden en met een huivering voelde ik aan het rode driehoekje dat me als politieke gevangene markeerde en bracht ik een hand naar mijn krullen, dankbaar dat ik nog een fractie van mijn identiteit had behouden.

We sliepen met twee of drie op één slaappleats, met het gehoest en genies van vreemden op mijn huid. Zieken plasten op de stro-matrassen waar ze lagen, te zwak als ze waren om uit het bed te klauteren en zich naar de wc's te slepen. Ik leerde slapen met mijn kom en beker aan mijn kleren vastgebonden. In het begin vertelden Nederlandse moeders verhaaltjes aan hun bange dochters, en een drietal revueartiestes wisselde schuine raadsels uit, maar die gingen al snel over in ruzies over gestolen brood. Eén vrouw maakte zichzelf gek en lag te kronkelen op haar matras, trok handenvol haar uit en prevelde bij zichzelf. Soms jankte ze als een jong hondje en liep ze helemaal blauw aan van ellende, terwijl anderen naar haar schreeuwden dat ze stil moest zijn. Mijn medelijden met haar werd doorregen met angst. Waanzin lag op de loer in Ravensbrück, bij iedereen. Maar je kon alleen overleven als je stabiel bleef – ik moest sterk blijven.

De latrines waren vaak dichtgeslibd, en dan vloeiden bruine plassen uit over de grond van de barak. Water was besmet met de vloeistoffen van de doden die in de bodem van het kamp waren gesijpeld, het begon te stinken en velen kregen er een gezwollen buik van. Ik liep constant heen en weer naar de toiletten: mijn lichaam probeerde zich te zuiveren van het verontreinigde water, en de beschimmelde aardappelen in de soep.

Het werd mij snel duidelijk dat het kampleven voor elke groep

weer anders uitpakte. Duitse niet-joden maakten de meeste kans om te overleven, deels omdat ze de bevelen die ons de hele dag werden toegesnauwd het best begrepen. Sommigen van ons – de Duitse vrouwen, de Nederlandse, welke rassen de moffen maar als ‘menselijk’ beschouwden – mochten hun haar houden, maar we moesten het achterover kammen en bedekken met een pet of een hoofddoek. Ik maakte haarspelden van eindjes ijzerdraad uit de fabriek. Op een avond zat ik op ons bed de dikke golvende haren van mijn matrasgenote op te rollen rond stukjes ijzerdraad en ze te versieren met lintjes die ze van haar hoofddoek had gescheurd. Zij werd Ginger Rogers en ik Betty Grable, en we droomden die nacht van een overvloedig banket, satijnen gewaden, parels, champagne en *confit de canard*. Toen ik de volgende ochtend wakker werd lag haar lichaam koud en levenloos tegen me aan.

Naarmate de dagen verstreken werd het gerommel in mijn maag steeds luider, en werden de zweren op mijn handen roder. We goten de smerige surrogaatkoffie in onze kommen om onze voeten ermee te warmen en elke avond haalde ik de aangekoekte modder van mijn schoenen en poetste ze met de grootst mogelijke zorg. Toen ik merkte dat een gat in mijn rechterzool steeds groter werd, stak ik mijn vinger erin en huilde.

We zwoegden lange dagen in de Siemens-Schuckert-fabriek bij het kamp, waar we elektrische onderdelen moesten maken voor duikboten. Tijdens die uren maakte ik in gedachten lijsten van nieuwe Duitse woorden, zodat ik kon leren om zonder nodeloze vertraging te reageren. Als we naar de fabriek en weer terug naar het kamp liepen, moesten we zingen. Terwijl we zo om het meer heen liepen werd ik hees van gespeelde vrolijkheid, en soms betrapte ik mezelf erop dat ik alle mensen die Theo en ik in de onderduik hadden gehad en al het nieuws dat we met onze kristalradio's hadden verspreid vervloekte – wat had het allemaal voor zin gehad? De helft van de joden die we geholpen hadden waren waarschijnlijk dood, en nu zaten we zelf ook nog gevangen. Ik was Gedetineerde

21522. Maar ik was vastbesloten me niet te laten uitputten, niet een van die skeletten te worden die als levende doden door het kamp gingen. Daarom klampte ik me met alles wat ik in me had aan de herinnering aan Theo vast: hoe hij mijn onschuld bepleit had toen die Gestapo's ons door de donkere straten hadden gedreven, terwijl boven onze hoofden de klokken van de Westerkerk luidden. Hoe hij in de cel mijn hand had vastgepakt, hoe hij mijn trouwring naar zijn lippen had gebracht, zijn handen nog vet van die radio's. Ik dacht aan alle dromen die we in de loop van de oorlog hadden gekoesterd: over het weer bakken van cakes en picknicken aan de Amstel in nieuwe kleren, over optredens met mijn orkest in Parijs, over historische artikelen van zijn hand die in tijdschriften van Amsterdam tot zelfs in New York zouden worden gepubliceerd. Over het gezin dat we zouden stichten.

Ik nam me voor om te doen wat maar nodig was om heelhuids de oorlog door te komen.

Mijn kans kwam op een koele ochtend, in de tweede helft van juni. Om vier uur werden we door de sirenes gewekt. Een ss-officier met een klembord liep met een vrouwelijke bewaker langs de rijen. Hij had een kuiltje in zijn kin en een uitgezakte nek en leek nog ouder dan mijn vader – echt zo'n man die je in een Amsterdams café dik ingepakt bij de haard zou verwachten, met een pijp, klagend over de aanhoudende regen. Telkens als hij langs een vrouw met blond haar en een blanke huid kwam bleef hij staan en nam haar van onder tot boven op. Sommige trok hij uit de rij. Toen hij bij mij kwam, vroeg hij waar ik vandaan kwam, en toen ik hem dat zei bracht hij zijn hand naar mijn borst en wreef met zijn duim over mijn tepel. 'Goeie vorm,' merkte hij op.

Hij schreef mijn nummer op zijn klembord en beval me om bij de anderen te gaan staan. Aantrekkelijke meisjes, stuk voor stuk. Ondanks hun bleke huid vol blauwe plekken zagen ze er jonger en gezonder uit dan de andere gevangenen. Ze hadden allemaal hun haar nog. De meeste droegen een zwarte driehoek wegens 'asociaal'

gedrag – vrouwen met een afwijkende seksuele geaardheid, alcoholisten, prostituees, herrieschoppers. Sommige droegen het ‘criminele’ groen, en een paar andere, net als ik, een rode driehoek.

We kropen bij elkaar, maar braken op in rijen van vijf toen de officier eraan kwam. Ik kneep in mijn wangen om er wat kleur in te krijgen. Hoe vaak had ik het niet gezien: vrouwen die uit de rij werden gehaald, en die nooit meer terugkwamen? Hij monsterde ons met een ironische glimlach. ‘Jullie mogen van geluk spreken. Ik ga jullie een zeldzame kans bieden, de gelegenheid om de Führer te dienen, en te helpen de efficiëntie en de exploitatie van kampen in het hele Derde Rijk te bevorderen.’

Hij zweeg even met een blik op de bewaakster en opeens wist ik zeker dat hij Blockova’s van ons wilde maken – barakopzieners. Een verachtelijke functie. Tot twee keer toe had de Blockova van onze barak mijn broodrantsoen opgeëist omdat ze beweerde dat ik te mooi was, en dat ik moest leren dat niet alles me zomaar in de schoot werd geworpen. Andere Blockova’s sloegen vrouwen of droegen ze extra taken op. We haatten zelfs degenen die zich alleen maar aan de regels hielden, omdat ze ons van alles aan konden doen als ze daar toevallig zin in hadden.

‘Uitkleden.’

Ik maakte de knoopjes van mijn hemd los. Toen het aan mijn voeten viel, verspreidde kippenvel zich over mijn borst. Sommige vrouwen probeerden zichzelf te bedekken, maar ik wist wel dat ik mijn armen beter langs mijn zij kon houden. De officier draaide om ons heen en verwijderde een schim van een meisje met een ruggengraat die uitstak als een kralenketting, en twee vrouwen met misvormde borsten. Hij beval ze terug te gaan naar hun eenheid, waarna hij weer voor ons ging staan. ‘Ik wil zestien vrijwilligers om de gevangenen in onze nieuwe bordelen van dienst te zijn. We hebben rijpe, gewillige jonge vrouwen nodig.’

Het duurde een ogenblik voor ik begreep wat hij bedoelde. Mijn huid begon te prikken en er kwamen flitsen bij me op van een steeg

in Amsterdam: diepe décolletés en opzichtige oorkingen, dronken soldaten die naar buiten kwamen strompelen met vegen kersenrode lippenstift op hun kin.

‘Dankzij de ruimhartigheid van de Führer krijgen jullie vers eten en een kwart van jullie verdiensten, en zullen jullie na zes maanden dienst worden vrijgelaten.’ Hij grinnikte en liet die laatste woorden even in de lucht hangen.

Ik drukte mijn hand tegen mijn zij en verlangde naar de geruststellende aanwezigheid van mijn trouwring, die de moffen bij mijn aankomst in het kamp in beslag hadden genomen. Een pijn trof me in mijn binnenste, alsof iemand zijn hand in mijn buik had gestoken en op mijn ingewanden drukte. Zes maanden. Zou het? De meisjes naast me verplaatsten hun gewicht van de ene voet naar de andere. Misschien rammelden hun magen wel en liep hun hoofd vol met visioenen van warme maaltijden, van comfortabele treinen met restauratiewagons die Duitsland uitreden.

‘Wie is bereid het Reich te dienen?’

Eerst verroerde zich niemand. Ogen bleven op de grond gericht. De enige geluiden waren de verre stappen van marcherende gevangenen.

‘Denk je eens in,’ zei hij, ‘een onderkomen met echte bedden en warm stromend water.’

Een kraai kraste en trok mijn blik omhoog. De vogel zeilde hoog boven het kamp, een donkere vlek tegen de donkere lucht. Hij snelde langs ons heen, over de hekken van het kamp, die onder stroom stonden, en verdween.

Een meisje stapte naar voren. Op het uniform aan haar voeten zag ik de groene driehoek van de delinquent. Haar haar was boterkleurig, en ze straalde een zeker zelfvertrouwen uit, alsof ze jaren haar weg had weten te vinden in de Duitse onderwereld. Ik vroeg me af waarvoor ze hier zat, of ze beschuldigd was van diefstal, of misschien van mishandeling.

De officier knikte en keek weer naar ons. Eén voor één boden

meisjes zich aarzelend aan. Sommige leken me misschien net twintig, andere zesentwintig of zevenentwintig. Slechts twee hadden bruin haar; de andere waren allemaal Ariërs uit het boekje.

De officier tikte ongeduldig met een pen op zijn klembord. ‘Als verder niemand zich vrijwillig aanbiedt, moet ik iemand selecteren.’

Honger schuurde aan mijn ingewanden. Ik stelde me een schaal met vers fruit voor en zelfs een plak vlees, ik stelde me voor dat ik in vrijheid werd gesteld, maar ik bedacht dat de officier ook kon liegen. Hij keek naar ons zonder enige emotie. Maar als hij gewild had, had hij ons zonder een woord van uitleg allemaal kunnen afvoeren.

Twee dagen eerder, op weg naar de fabriek, was ik langs een groep vrouwen gekomen die sloten aan het graven waren, het zwaarste werk dat je maar kon bedenken. Een stond tot de knieën in het water en de modder, en vertrok haar gezicht toen ze de schep tot schouderhoogte optilde. Ze had haar mouwen opgestroopt en ik zag een akelige huiduitslag, een duidelijk symptoom van vlektyfus. Over een paar dagen zou ze dood zijn en zou haar lichaam aan de gretige vlammen van het crematorium worden gevoed.

Een verwarmde kamer, een warme douche. Weg van de kwelling van luizen en ongedierte, een kans om me misschien weer mens te voelen.

‘Waar stuurt u ze naartoe, meneer?’ De vrouw naast me stond te schudden alsof ze niet kon geloven dat ze de moed had gehad iets te zeggen.

Zonder ook maar een blik in haar richting deed hij de vraag af. ‘Naar mijn mannenkamp, Buchenwald.’

Die naam. Een naam waarvan de kiem was geplant in het doorgangskamp Vught, toen ik de rug van Theo had zien verdwijnen in een veewagon. Een gerucht dat op fluisterton werd doorverteld, terwijl wij, vrouwen en moeders, zusters en dochters, door onze tranen heen toekeken, toekeken hoe ons doel in het leven in een lange trein verdween. Een naam die ik ook had gehoord in Ravensbrück, maar een die nooit meer had geleken dan een woord, een

plekje in mijn hoofd, waar ik hem in veilige bewaring hield. Maar het was een echt kamp, met hekken en een crematorium en een bordeel.

Twee ss'ers kwamen aanlopen en bleven achter de officier staan, met een vuile grijns omdat we naakt waren. Een van hen knipoogde en haalde zijn hand voor de erectie weg die als een bobbel in zijn broek te zien was.

De officier schraapte zijn keel. 'Nou?'

Ik knielde neer om mijn uniform te pakken, waarbij ik welbewust opkeek om de vuile mof recht in de ogen te kijken. Ik voelde de grond tegen mijn handpalm, de aarde onder mijn nagels.

Toen kwam ik weer overeind en stapte ik naar voren.